

ЯК УРЯТУВАВСЯ СТАРИЙ ВАН ФО

Старий художник Ван Фо та його учень Лін блукали шляхами-дорогами царства Хань.

Ішли вони повільно, бо вночі Ван Фо зупинявся, щоб помилуватися зоряним небом, а вдень роздивлявся метеликів. Поклажа не обтяжувала їх — адже Ван Фо цінював тільки образи речей, а із самих речей вважав за необхідне мати при собі лише пензль, банки з лаком і тушю, сувої шовку й рисового паперу. Вони були бідні, оскільки Ван Фо віддавав свої малюнки за миску юшки і зневажав гроші.

Його учень Лін ніс на спині повний мішок ескізів: він ішов, шанобливо зігнувшись, ніби підтримував небосхил, адже в тому мішку і справді були засніжені гори, весняні струмки, лик літнього місяця.

Не можна сказати, що Лін народився для мандрів у товаристві старого діда, який володів уранці лише світанком, а ввечері — сутінками. Його батько був багатий міняйло, мати — єдина дитина торговця нефритом, який лишив дочці у спадок своє майно, проклявши її за те, що вона не вродилася сином. Лін ріс серед багатства, а отже, не міг знати, що таке злигодні життя. Надмірна опіка зробила його несміливим: хлопець боявся комах, боявся грому і мерців. Коли Лінові виповнилося п'ятнадцять років, батько знайшов йому наречену, дуже гарну дівчину, і думка про синове щастя тишила старого, який досяг віку, коли вночі не хочеться нічого, крім спати.

Дружина Ліна була тендітна, немов тростинка, від неї пахло молоком, вона була солодка, як слина, і солона, наче сльоза. Скромність Лінових батьків сягнула так далеко, що невдовзі після весілля вони й померли, лишивши сина в розмальованому кіновар'ю будинку в то-

варистві своєї завжди всміхненої дружини та ще сливи під віком, яка щовесни зацвітала рожевим квітом. Лін любив свою милу дружину, як люблять дзеркало, яке ніколи не потьмяніє, як люблять талісман, що оберігатиме вічно. Щоб не відстати від моди, він іноді відвідував чайні доми і в міру захоплювався акробатів і танцівниць.

Якось увечері в одній таверні поряд із ним за столом олинився Ван Фо. Старий підпив, бо саме тоді він малював п'яницю і прагнув зрозуміти, що таке сп'яніння: голова його схилилася набік, ніби він прикидав відстань між своєю рукою і чашкою. Рисова горілка розв'язала Ванові язик, і він того вечора говорив, не вмовкаючи, так ніби тиша була стіною, а слова — фарбами, що ними він мав ту стіну розмалювати. Він відкрив для Ліна красу розжовірених від випитого вина облуч пняків, розповів про багатство коричневих відтінків нерівномірно підсмажених на вогні шматків м'яса; про чарівну неповторність винних плям, які рожевіють на скатертині, наче зів'ялі пелюстки троянд. Порив вітру розбив шибку, і гроза залетіла в кімнату. Нахилившись до Ліна, Ван Фо звернув його увагу на смугасту білоту блискавки, і зачарований Лін забув, що завжди боявся грози.

Лін заплатив за старого художника, а що Ван Фо не мав ні грошей, ні даху над головою, то й смиренно запропонував йому притулок у своєму домі. Вони вийшли з таверни разом; дорогою Лін присвічував ліхтарем, і калюжі мінялися дивними відблисками. Того вечора Лін з подивом дізнався, що стіни його будинку не червоні, як він досі вважав, а нагадують кольором підгнилий апельсин. На подвір'ї Ван Фо подивився на якийсь кущ — досі ніхто не звертав на нього уваги — і сказав, що він схожий на жінку, яка сушить проти вітру волосся. А коли художник став захоплено спос-

терігати, як повзе по стіні мурашка, обминаючи тріщину. Лін забув про свою давню відразу до цих комах. І тоді, збагнувши, що Ван Фо подарував йому нову душу і навчив його зовсім по-новому дивитися на світ, Лін, на знак особливої подяки їй пошани, поклав художника спати в тій кімнаті, де померли його мати й батько.

Вже багато років Ван Фо мріяв написати портрет царівни, яка, сидячи під вербою, грає на лютні. Але жодна жінка не була настільки нереальною, щоб послужити йому за модель. Лін не був жіночко, отож він міг позувати для цієї картини. Потім Ван Фо завів мову про те, щоб намалювати царівничку, який, стоячи під розлогим кедром, натягає тятиву лука. Та жоден сучасний юнак не був настільки нереальним, щоб послужити йому за модель. Тоді Лін запропонував, щоб його дружина позувала художнику, стоячи під сливою в їхньому саду. А потім Ван Фо зобразив її феею серед хмар на призахідному небі, і молода жінка гірко заплакала, бо цей малюнок вщував їй смерть. Відтоді, як портрети дружини, намальовані Ваном Фо, заступили для Ліна образ живої жінки, вона почала маріти, як в'яне квітка під подихом спекотного вітру або від літніх дощів. Якось уранці її звайшли в садку мертвою: молода жінка повислася на обсіпаній рясним цвітом гіляці сливи. Кінець шарфа, що зашморгнув їй шию, переплелися з пасмами волосся, вона здавалася ще тендітнішою, ніж була, і нагадувала одну з красунь, оспівуваних поетами давнини чужих часів. Ван Фо востаннє намалював її: йому подобався зеленкуватий відтінок, що з'являється на обличчях мерців. Його учень Лін змішував фарби, а ця робота вимагала такої уваги, що йому було не до сліз.

Лін продав своїх рабів, потім продав нефрит, продав і рибок із басейну, щоб купувати для свого вчителя пурпурову тушу, яку привозили зі Заходу. Коли будинок спорожнів, вони пішли у світ, і Лін остаточно попрощався зі своїм минулим. Місто набридло Ванові Фо, бо обличчя городян більше не таїли в собі таємниць краси чи потворності, отож учитель і учень пішли разом мандрувати шляхами-дорогами Ханьського царства.

Мистецтво Вана Фо набуло широкого розголосу. По селах, довкола палаців, на папертях храмів, де надвечір знаходили притулок прочани, розповідали, ніби художник уміє оживляти свої картини. Для цього він має лише торкнутися востаннє пензлем до очей зображеної істоти. Селяни просили Вана Фо намалювати їм сторожового собаку, князі й вельможі — солдатів. Священнослужителі ставилися до нього шанобливо, як до мудреця, простолоду побоювався його чаклувань. Ван радів з такого розмаїття думок, бо це давало йому змогу спостерігати найрізноманітніші вирази на обличчях: вдячність, острах, побожний захват.

Лін добував харчі, оберігав сон свого вчителя, розтирав йому ноги. Вдосвіта,

коли старий ще спав, Лін вирушав на пошуки красивдів. Увечері, коли художник розчаровано кидав пензлі, Лін підбирав їх. Якщо Ван сумував і починав розмову про свій похилий вік, Лін з усмішкою показував на могутній стовбур старого дуба; якщо Ван був у веселому настрої і сипав жартами, Лін смиренно вдавав, ніби дослухається до кожного його слова.

Якось надвечір вони підійшли до міста, де жив імператор, і зупинилися на ночівлю в заїзді. Старий кутався в своє лахміття, а Лін ліг поряд, щоб зігрівати його своїм тілом, — адже стояла рання весна і долівка була дуже холодна. На світанні в коридорах заїзду загупали важкі кроки, почувся зляканий шепіт хазяїна і вигуки незрозумілою мовою. Лін затремтів від страху, згадавши, що напередодні вкрав для вчителя рясний коржик. Він не мав сумніву, що прийшли по нього, і потерпав на думку, хто ж допоможе Ванові Фо подолати брід першої ж такої річки.

Увійшли солдати з ліхтарями в руках. На їхніх шкір'яних шоломах грали червоні і сині відблиски. Тятива луків аж упиалася у плечі воїнів, і деякі з них, найлютіші на вигляд, раптом починали гарчати. Важкі руки опустилися на плечі Вана Фо, який, однак, не міг не відзначити, що колір рукавів не відповідає кольору мундирів. Спотикаючись на нерівній дорозі, Ван Фо йшов за солдатами, і Лін підтримував його. Юрми перехожих збиткувалися над ними злочинцями, що їх, звичайно, вели на страту. На всі запитання Вана солдати відповідали лютими гримасами. Руки художникові зв'язали, і це завдавало йому болю. Лін був у розпачі й усміхався вчителеві — для нього це було те саме, що тихо плакати.

Вони підійшли до палацу імператора, високі фіолетові стіни якого насунулися на них, мов сутинки серед білого дня. Солдати повели Вана Фо через незліченні зали, — і прямокутні, й округлі, — форма яких символізувала пори року, частини світу, чоловіче і жіноче начала, доголіття і могутність імператорської влади. Двері прочинилися самі собою, і при цьому звучала якась музична нота, в такому порядку, що, перетнувши палац зі сходу на захід, можна було прослухати всю гаму. Тут усе свідчало про надлюдську могутність і розкоші, про те, що будь-який наказ володаря є остаточним і незаперечним, як мудрість предків. Аж ось запаувала така глибока тиша, що, здавалося, навіть під тортурами ніхто не зважився б порушити її. Якийсь євнух відсунув важку завісу, солдати затремтіли, наче жінки, і весь невеличкий гурт увійшов до зали, де сидів на троні Сні Неба.

У цій залі не було стін, і стелю підтримували товсті колони з голубого каменю. За мармуровою огорожею квітнув сад, і кожна квітка там була рідкісною, привезеною з-за океану. Однак жодна не мала запаху — адже пахощі могли б перешкодити роздумам Небесного Дракона. В саду не було шляхів і

навіть бджіл — ніщо не мало порушувати тишу, в якій витали думки імператора. Височенний мур відгороджував сад від усього навколишнього світу, щоб вітер, який торкався дохлих собак і трупів на полі битви, не міг зачепити навіть рукава імператорського вбрання.

Повелитель Неба снів на троні, вирізбленому з нефриту, і руки в нього були по-старечому зморшкуваті, хоча імператорові щойно виповнилося двадцять років. Блакитне на його зелено-голубому вбранні означало зиму, а зелене нагадувало про весну. Його вродливе обличчя було холодне й байдуже, ніби дзеркало, підвішене надто високо і здатне відбивати тільки зірки та далеке небо. Праворуч від трону снів Міністр Найвишуканіших Розваг, а ліворуч — Радник Справедливих Діань. Оскільки придворні, що тулилися біля колон, дослухалися до кожного звуку з імператорських уст, він звик говорити пошепки.

Ван Фо упав ниць перед троном і промовив:

— О Небесний Драконе, я — старий немічний злидар. Ти подібний до літа, а я — до зими. Тобі дано десять тисяч життів, а мені — лиш одне, та й те уже наближається до кінця. Чим завинив я перед тобою? Мені зв'язали руки, які ніколи не завдавали тобі шкоди.

— То ти хочеш знати, чим ти завинив переді мною, старий Ване Фо? — запитав імператор.

Його голос звучав так мелодійно, що на очі несамохіть наверталися сльози. Він підняв праву руку — у сіро-зелених відблисках нефритової підлоги рука з довгими тонкими пальцями нагадувала водорість. Зачарований цим образом, Ван Фо почав пригадувати, чи не намалював він колись невдалий портрет імператора або когось із його рідні, за що, звичайно, заслугоував би смерті. Однак це було малоймовірно, оскільки досі Ванові Фо рідко доводилося бувати при дворі імператора — він куди більше любив навідуватися в хатини селян, у передмістя, де мешкали куртизанки, до приморських таверн, де пили й сварилися вантажники.

— Отже, ти хочеш знати, чим завинив переді мною, старий Ване Фо? — перепитав імператор, трохи вигнувши пещену шию в бік художника. — Зараз почувеш. Та для цього мені доведеться провести тебе всіма коридорами моєї пам'яті і розповісти тобі про своє життя, щоб ти пересвідчився, яку шкоду мені заподіяв. У одній з найпотраєміших зал паладу мій батько зібрав колекцію твоїх картин, оскільки вважав, що дивитися на них можуть лише втаємничені. Саме там я ріс. Рятуючи мою чистоту від зіткнення з брутальністю людських душ, мене тримали якомога далі від моїх майбутніх підданих, жоден з них не мав права наблизитися до моїх покоїв, щоб навіть тинь випадкового перехожого не могла торкнутись мене. Кілька довірених старих слуг з'являлися перед мої очі якомога рідше, час

минав одноманітно, барви твоїх картин оживали вдосвіта і блякли, коли сутеніло. Якщо вночі мене змагало безсоння, я дивився на них, — певно, років із десять я розглядав їх кожної ночі. Вдень, сидячи на килимі, візерунок якого я знав напам'ять, я складав руки на колінах і мріяв про майбутні радощі. Світ я уявляв собі — з країною Хань у самому його центрі — одноманітним і рівним, як долина, змережана лініями П'яти Рік. А довкола — море, де народжуються чудовиська, а вдаліні гори, що підтримують небо. Твої картини допомагали мені все це уявити. Ти переконав мене, що море скидається на незоре водяне покривало, а його синява здавна перетворити звичайний камінець на сапфір; що жінки розцвітають і відцвітають, мов квіти, схожі на невагомих метеликів у твоїх садах, а юні воїни з тонким станом, що стережуть кордони на фортечних баштах, нічим не відрізняються від стріл, здатних пробити людське серце. Коли мені минуло шістнадцять років, нарешті прочинилися двері, що відкремлювали мене від світу, і я вийшов на терасу паладу, щоб поглянути на небо, але хмари на твоїх полотнах були гарніші. Я наказав принести ноші; вибоїстими курнми шляхами — аж вибоїн, ні куряві, ні багна я не сподівався побачити — я об'їхав усі провінції царства, але ніде не знайшов твоїх садів із жінками, схожими на метеликів, жінками, чие тіло саме по собі наче сад. Гостре каміння на узбережжі розчарувало мене на берегах океану, кров страчених була не така червона, як сік гранатів на твоїх полотнах; сільська нечисть заступила мені красу рисових полів; плоть живих жінок викликає в мене відразу, як і дохлятина, розвішана на гаках у крамницях різників, а від брутального реготу моїх солдатів мене нудить. Ти одурив мене, Ване Фо, старий облуднику; світ — це тільки безладна суїми невиразних плям, які наляпав у порожечці якийсь нерозважливий живописець і які ми безнастанно розмиваємо своїми слізьми. Ханьське царство — не найкраще з царств, і я не єдиний імператор. Єдина імперія, гідна царювання, — це та, куди проникаєш тільки ти, старий, дорогами Тисячі Заворотів і Десяти Тисяч Барв. Ти один у світі володарюєш над гірськими вершинами, вкритими нетанучими снігами, і над плантаціями нардісів, які ніколи не в'януть. Твої чари відвернули мене від усього, чим я володію, і примусили прагнути того, чим я ніколи не володітиму. Ось чому я замислювався, як найдошкульніше покарати тебе, Ване Фо. Добираючи в'язницю, з якої ти вже не вийшов би, я постановив випекти тобі очі, адже твої очі, старий, — це магичні двері у твоє царство. А оскільки руки твої — це дві дороги з десятима стежками, що ведуть у серце твого царства, то я вирішив відрубати тобі руки. Ти зрозумів мене, старий Ване Фо?

Почувши цей вирок, учень Лін вихопив із-за паска пощерблений ніж і ки-нувся на імператора. Охоронці схопили

його. Син Неба всіхнувся і, зітхнувши, промовив:

— А ще ненавиджу я тебе, старий Ване Фо, за те, що ти вмієш викликати любов. Убийте цього пса!

Лін відсахнувся, щоб не забруднити своєю кров'ю одяг учителя. Солдат змахнув шаблею, і голова Ліна впала дотолу, мов зрізана квітка. Слуги винесли тіло, але кров ясно червоніла на зеленій нефритовій підлозі, і охололений розпачем Ван Фо замилувався тією яскраво плямою.

Імператор подав знак, і два свухи втерли художнику сльози.

— Зараз не час тобі плакати, старий Ване Фо. Ти не довго проживеш на світі, і твої очі мають бути ясними. Бо мої бажання не обмежуються прагненням заповідати тобі смерть. Отож слухай. Серед твоїх творів, що мені належать, є чудесна картина. На ній напрохуд виразно, хоч і в дуже зменшеному вигляді, зображено гори, море і річки, які в нього впадають. Я сказав би, що це зображення перевершує дійсність, як ото буває з обличчям, віддзеркаленим у ґранях сферичного дзеркала. Але та картина не закінчена, Ване Фо, — то тільки ескіз шедевра. Певно, коли ти її малював, усамітнівшись десь у долині, твою увагу раптом привернула пташка, яка стрибала поблизу, або дитина, що бігла за тією пташкою. Пташиний дзьоб або дитячі щічки змусили тебе забути про зелені віі хвиль. Шумовиння морських валів, пасама водоростей на скелях лишилися недомальованими. Я бажую, Ване Фо, щоб останнє світло своїх очей ти віддав цій картині. Хай вона збереже найдовершеніші з твасниць, що їх ти збирав протягом усього свого довгого життя. Не маю сумніву, що твої руки, які незабаром будуть відрубані, не здригнуться і вічність торкнеться полотна. Ось чого я хочу, старий Ване Фо, і ти здійсниш мою волю. Якщо ти відмовишся, то перш, ніж осліпнути, побачиш, як палають твої картини, і уподібнишся до батька, чиїх снів знищили, позбавивши його всякої надії на продовження роду. Можеш вважати, якщо захочеш, що цей мій останній наказ є свідченням моєї доброти, адже я знаю, що твої картини — то твоя єдина любов. Пензлі, фарби й туш у ці останні години життя — для тебе все одно що дівка для приреченого на страту чоловіка.

Імператор ворухнув мизинцем, і два свухи шанобливо внесли незакінчену картину, де Ван Фо почав був малювати море й небо. Художник усміхнувся крізь сльози: цей невеличкий ескіз нагадав йому молодість. Усе в ньому свідчило про свіжість душі, яку Ван Фо давно втратив, а проте чогось цій картині таки бракувало — адже в той час, коли Ван Фо малював її, він ще не надивився на гори й скелі, чиї лискучі боки омиває море, ще не досить проник у сумний настрий присмерку. Ван Фо взяв пензель із тих, що приніс слуга, — і заходився домальовувати море щедрими широкими мазками. Сидячи навпочіпки, свух

змішував фарби; робив він це погано, і саме тепер Ван Фо відчув гострий жаль за своїм учнем Ліном.

Ван відтінив рожевим мазком край хмарини, що, мов крило велетенського птаха, простерлася над горою. Потім наклав на поверхню моря легенькі брижі, від чого воно стало набагато прозоріше. Нефритова підлога раптом почала зволожуватись, але захоплений роботою Ван Фо навіть не помітив, що малює, вже сидячи у воді.

Під пензлем художника ледь видимий човник перетворився на великий човен, що займав тепер увесь передній план картини. Раптом здалеку почувся рівномірні сплески весел, швидкі й чіткі, мов помахи крил. Цей плюскіт поступово наповнив залу, а потім стіх, і на веслах заблнцали краплі води. Розпечене на вугіллі залізачця, яким камав випалити очі Ван Фо, давно остигло. По плечі у воді придворні, як і належить за етикетом, стояли нерухомо, і тільки спиналися навшпиньки. Нарешті вода досягла того рівня, де було серце імператора.

Так, це був Лін. Вбраний у вбоге драгтя з дріскою на правому рукаві — він так і не встиг захити її того ранку, коли по них прийшли солдати. Тільки на шні в нього червонів якийсь дивний шарф.

Малюючи далі, Ван Фо тихо сказав:

— А я думав, що ти помер.

— Як я можу умерти, доки ви живі?

— шанобливо озвався Лін.

І він допоміг учителю сісти в човен. Нефритова стеля відбивалася у воді, і здавалося, ніби човен пливе у гrotі. Кіски придворних звивалися по воді, наче змії, а пещене бліде обличчя імператора похитувалося на ній квіткою лотоса.

— Поглянь-но, учню мій, — сумовно зауважив Ван Фо, — ці нещасні незабаром загинуть, якщо вже не загинули, а я й не сподівався, що в моєму морі вистачить води, щоб утопити імператора. Що робити, Ліне?

— Нічого не бійся, Учителю, — прошепотів учень. — Вони незабаром знову опиняться на сухому й навіть не згадають, що колись замочили бодай краєчок рукава. Тільки в імператора на серці лишиться трохи морської гіркоти. Цим людям не дано потопитись у намальованому морі. — І він додав: — Погода чудова, вітер попутний, морські птахи в'ють собі гнізда. Попливімо, Учителю, в далекий край, що по той бік моря.

— Попливімо, — відгукнувся старий художник.

Ван Фо сів до стерна, а Лін узявся за весла. Зала знову сповнилася перестуком кочетів, чітким і рівномірним, наче биття серця. Величезні скелі помітно перетворилися на колонні. І незабаром на нефритовій підлозі від усього моря лишилося кілька блискучих калюжок. Одежа придворних висохла, і тільки на торочках імператорської мантиї зачепилося трохи шні.

домальована Ваном Фо картина стояла на низенькому столічку. Зображений на передньому плані човен помалу віддалявся, слід його губився в неозорому морі. Вже не можна було розрізнити обличчя людей, які сиділи в човні, виділилися тільки червоний шарф Ліна та розкуйовджена вітром борода Вана Фо. Плюскіт весел робився все тихшим, і нарешті нічого не стало чути. Подав-

шись уперед, імператор дивився на човен, що перетворився в ледь помітну цяточку на тлі прозорого серпанку. Золотаве марево мерехтіло над морем. Нарешті човен обігнув скелю і вийшов у відкритий простір, збрижена поверхня води поглинула його слід, і художник Ван Фо зі своїм учнем Ліном назавжди зникли в нефритово-синьому морі, щойно створеному Ваном Фо.

УСМІШКА МАРКА КРАЛЕВИЧА

Пасажирський пароплав, схожий на велику медузу, стиха погойднувався на хвилях. Оглушливо стрекочучи, ніби якась розлючена комаха, промчав літак, не лишивши й сліду на вузькій смузі неба, стиснутій гірськими відрогами. До вечора було ще далеко, але сонце вже сховалося за голими виступами Черногорських Альп, подекуди порослих миршавними деревцями. І море, таке синє зранку, швидко хмурило тут, в одній з дивовижних покручених заток балканського узбережжя. Невблагливі обриси будівель та розкуйовджені краєвиди були вже слов'янськими, але приглушене буйство барв, сліпуча оголеність неба ще нагадували про Схід та Іслам. Більшість пасажирів зійшли на берег і тепер відповідали на запитання митників у білосніжній формі та озброєних трикутними кинджалами солдатів, гарних, мов сам Михайло-архангел. Археолог із Греції, єгипетський паша та інженер-француз лишилися на палубі. Інженер замовив пиво, паша смакував віскі, археолог задовольнився лимонадом.

— Цей край хвилює мене, — сказав інженер. — Отой безмежний слов'янський світ — від Балкан до Уралу, — певно, тільки тут, на узбережжі Котора й Дубровника, виходить до Середземного моря. Адже всі інші слов'янські землі пов'язані з океаном тільки химерними покрученими водоймами — на зразок Кашію, Фінської затоки, Чорного моря або затоки біля далматського узбережжя. І так само, як розмаїття хвиль не порушує величності одноманітності моря, розмаїття населення не порушує дивної єдності цього густо населеного материка. Однак нині мене цікавить не географія й не історія слов'янського світу, а сам Котор. «Уста Каттаро», як тут кажуть... Котор, яким ми його бачимо з палуби нашого італійського пароплава, — гордовитий, зачасний Котор із покрученою до-

рогою в гори — і споконвічний первісний Котор зі старовинних слов'янських пісень і легенд. Нескорений Котор, колись уярмлений захожими з Албанії мусульманами, і цим мусульманам, самі розумієте, пашо, сербська епічна поезія завжди віддавала належне. А ви, Лукіадісе, людина, котра вивчила минуле, як ото фермер найвіддаленіші куточки свого поля, ви ж не скажете мені, ніби нічого не чули про Марка Кралевича?

— Я археолог, — відповів грек, ставлячи на стіл склянку з лимонадом, — і мене передусім цікавить те, що вирізьблено на камені. А ваші сербські герої віддавали перевагу різьбі по живому тілу. Однак той Марко і справді цікава постать, я натрапив на його сліди далеко від краю, де народилася легенди про нього, аж у самій Греції, адже благочестиві серби спорудили там кілька досить гарних монастирів.

— На горі Афон, — перебив його інженер. — Велетенські кістки Марка Кралевича спочивають десь на цій святій горі. Від часів середньовіччя там нічого не змінилося, хіба що зміни відбулися в самих душах. Шість тисяч ченців із розкішними бородами, як і колись, моляться за своїх богобоязливих заступників, володарів Трапезунда, які перелетіли вже кілька століть тому. Все ж такі забуття настає не так скоро і не так повсюдно, як гадають. Існує ж куточок на землі, де

молитвами старих святихників і досі живе династія часів Хрестових походів! Коли подумаєш про це, стає легше жити. Якщо не помилюся, Марко загинув у бою з турками в Боснії чи Хорватії, але за його бажанням був похований на цьому Синаї православних, куди пошастило перевезти на човні його тіло, обходячи турецькі галери та підводні рифи. Красива легенда, і вона мені чомусь нагадує останнє плавання короля Артура.

Має своїх героїв і Захід, та всі вони закуті в свої принципи, як середньовічні рицарі в залізній обладунок, тоді як сербський герой постає в своєму натуральному вигляді. Туркам, на яких він нападав, певно, здавалося, що то дуб падає на них згори. Як я вже згадував, у ті часи Чорногорія була під ісламом: сербські загони були надто нечисленні, щоб відкрито змагатися з невірними за Чорногору, ту саму Чорну Гору, ім'ям якої названо край. Марко Кралевиц тайкома підтримував тут зв'язки з християнами, які вдавано прийняли мусульманство, з невдоволеними чиновниками, навіть із турецькими пашами, яким загрожувала неласка і смертна кара; йому було вкрай необхідно зустрічатися зі своїми спільниками для безпосередніх переговорів. Одначе такий велетень не міг би лишитися непоміченим, навіть перетравивши жebraком або сліпим музикантом. Дуже гарний з лядя, він зійшов би й за жінку, та його немнучче виказала б довжелезна тіль. Про те, щоб сховати човен десь на узбережжі, не могло бути й мови: на кожній прибережній скелі маячила сторожа, чатуючи на одного Марка. А проте там, де не сховається човен, може схватитися виправний плавець, і самі тільки риби знають, як він проплив між двома хвилями. А Марко зміг зачаровувати хвилі, плавав він не гірше за Одиссея — свого античного сусіда з Ітаки. Зачаровував він і жінок: пливучи понад берегом, він часто навідувався до Котора, де, захлинаючись у припливі, стояв поточений шашелем дерев'яний будиночок; тут дні і ночі чекала на Марка переріла вдова скутарського паші. Потайки від служниць вона розтирала його охололе в морській воді тіло мастилми, зігрівала його в своєму ліжку, влаштовувала йому зустрічі із спільниками та зв'язковими. Вдосвіта, коли на кухні ще нікого не було, вона готувала для Марка його улюблені страви. І він терпів її обвислі груди, товсті гомілки, густі брови, що сходилися на переніссі, терпів її жадібну й ревниву любов перерілої жінки. Він навіть тамував свою лють, коли вона плувалася, заставши його за молитвою. Якось уночі перед тим днем, коли Марко зібрався виліз дітатися до Дубровника, вдова, як завжди, вийшла на кухню зготувати йому вечерю. Вона плакала, сльози заважали їй, і тому печеня вийшла пересмажена. Марко, чий терпець ливився на дні щойно випитого дзбана з вином, схопив її за коси масними руками і люто крикнув:

«Чортова вдьмо, і в тебе стало зухвальства годувати мене сторічною козою?!»

«Слава була кізка, — відповіла вдова, — наймолодша з усього стада».

«Така ж молода, як і твоя вдьомська плоть, з тим самим бридким духом! — вигукнув сп'янілий християнин. — Бодай ти шкварилась у пеклі разом зі своєю кізкою!» — І він підгилів ногою таріль із печенею у вікно, що виходило на море.

Вдова мовчки змила заляпану жиром підлогу і своє запухле від сліз обличчя. Була вона, як завжди, ніжна й палка в ліжку, а вдосвіта, коли знявся північний вітер, здіймаючи високі буруни в затоці, вона порадила Марку лишитися ще на день, не відпливати того ранку. Він погодився й пополудні, коли настала спека, ліг поспати. Проклянувшись, підійшов, лїниво потягуючись, до щільно завішеного вікна і помітив блиск шабелі: загін турецьких солдатів оточив дім, перекривши всі виходи. Марко вибіг на балкон, що нависав над морем, — унизу хвилі з гуркотом розбивались об скелі. Зірвавши з себе сорочку, він стрибнув у ту безодню. Височенні, мов гори, морські буруни накочувалися на нього, здіймали його на свій гребінь, і він сторчака скочувався з тх гір. Турки разом із вдовою оглянули весь будинок і, не знайшовши ніде молодого велетня, побачили нарешті його роздерту сорочку, помітили погнуті балкони поручні і все зрозуміли. Люто загарчавши, турки вибігли на берег. Відступаючи під натиском розлючених хвилі, вони в кожному пориві вітру чули сміх Марка, а морська піна здавалася їм Марковим плювком. Цілих дві години змагався Марко з хвилями, та йому не пошастило просунутиися вперед ні на крок. Вороги цілили йому в голову, але вітер заважав їм; Марко зникав на мить, і щоразу з'являвся з-під того самого обліленого водоростями уламка скелі. Кінець кінцем вдова зв'язала свій шарф з довгим шовковим поясом, що ним підперізуються албанці, і одному спиритному рибалці вдалося заарканити плавця, мало не задушивши його цим шовковим зашморгом.

Полюючи в рідних горах, Марко не раз бачив, як прикидаються мертвими звірі, щоб їх не добили. Інстинкт підказав йому зробити те саме: коли турки витягли його на берег, він був мертвотно блідий, тіло його задубіло, як у мерця, що пролежав непохований три доби; мокре волосся поприлипало до скронь, нерухомі зінці не віддзеркалювали вечірного неба, вкриті сіллю губи були щільною ступені; неживі руки безпорадно звисали, а в мугутніх грудях не чулося биття серця. Старійшини села схилилися над тілом Марка, доскочучи його обличчя своїми бородами. Потім підвели голову і в один голос вигукнули:

«Слава аллаху! Він неживий, цей смердючий крїт, він здох як пєс! Скиньмо ж його в море, і хай воно змє берег, щоб тіло нечестивого не оскверняло нашу землю».

Але злюща вдова пронизливо заголосья, а потім зареготала:

«Ет, не така потрібна буря, щоб його

Утопити, і не таким зашморгом можна його задущити. Хіба ж він мертвий! Якщо ви кинете його в море, він зачарує хвили, як зачарував мене, бідолашну, і вони віднесуть його на батьківщину. Візьміть-но ви молоток і двяхи та розпініть цього пса, як розпіняли його бога, що від нього він дарма чекає допомоги, і ви побачите, як скорчиться він від болю, які прокльони вивергатиме!»

І взяли кати двяхи та молоток, і розпіняли молодого серба, попробивавши йому двяхами руки й ноги. Однак тортури не пробудили Марка: його байдуже обличчя не здригнулося, а кров витікала з-під двяхів малесенькими краплинами, бо Марко панував над своїми артеріями і серцем. І тоді найстарший далеко закинув молоток і зголосоув:

«Нема нам прощення за те, що ми намагалися розпіяти мертвого! Прив'яжи йому на шию камінь іхай морська безодня поховає разом із трупом наш гріх!»

«Не одна тисяча двяхів і не одна сотня молотків потрібні, щоб розпіяти Марка Кралевича, — сказала злюча вдова. — Принесіть-но ви розжарене вугілля та покладіть йому на груди, і ви побачите, як він скорчиться від болю, наче хробак».

Набрали кати в печі конопатника розжареного вугілля і виклали з нього кільце на грудях плавця, захололого в морі. Вугілля зашкварчало, а тоді згасло і зчорніло, мов зів'ялі червоної троянди. На Маркових грудях вогонь випалив велике чорне колесо — такі лишаються на траві там, де вели танок відьми, — одначе молодик не застогнав, і віі його не здригнулися.

«О адала! — зажурнали старійшини. — Ми взяли на себе тяжкий гріх, адже тільки бог може катувати померлих. Його рід не пробачить нам такої образи. Вкинємо його в лантух, напханий камінням, щоб і море не знало, чне то тіло».

«Які ж ви дурні! — сказала вдова. — Та він прорве руками будь-який лантух, порозкидає каміння. Ось покличте-но сільських дівчат і накажіть їм танцювати довкола нього, тоді-то й побачимо, живий він чи ні».

Покликали дівчат, які покvapно вбралися у святкову одіж; принесли флейти і тамбурини, і прекрасна Айше з червоною хустинкою в руці повела танок. Темноволоса, білошкіра, вища за своїх подруг, вона підстрибувала, мов косуля, летіла соколєю. Оголені ноги танцівниць торкалися нерухомого Марка, і серце в нього раптово сильно закалатало, аж він злякався, як би не почув цього ворогів;

уста його склалися для поцілунку і на них мимоволі проступила сповнена муки і щастя усмішка. Сутінки, що поволі наповзали на берег, приховували цей вияв життя від катів і вдови, але ясні очі Айше невідривно дивилися на Марка, бо він здався їй дуже вродливим. Тоді, щоб ніхто не міг побачити його усмішки, вона впустила свою червону хустинку і гордо промовляла:

«Не годже мені танцювати перед відкритим обличчям мертвого християнина. Тому я й прикрила йому рот, бо мені гідко дивитись на нього».

І вона танцювала далі, щоб відвернути увагу катів, аж поки настав час молитви. Коли пролунав голос мuedзйна, чоловіки попрямували до невеличкої мечеті з грубого каменю, а дівчата розбрелися хто куди, ледь пересуваючи від утоми ноги в гостроносих пантофлях. Айше, відходячи, раз у раз обертала голову; лише недовірлива вдова лишилася стерегти тіло Марка. Несподівано він підхопився, висмикнув правцею двях зі своєї лівої руки, схопив вдову за руде волосся і встромив той двях їй у горло, потім витяг двях зі своєї правий і загнав удові в лоб. Двома гострими двяхами, якими були прибиті його ноги, Марко проткнув їй очі. І коли кати повернулися, вони знайшли на березі замість тіла юного велета труп літньої жінки. Бура стихла, але погоня за плавцем, що зник у неозорому морі, виявилася марною. І, звичайно ж, Марко визволив свій край і звав собі красуню, яка пробудила в нього усмішку, але мене не так хвилюють його славні подвиги чи його подружнє щастя, як ота чарівна усмішка на устах, викликана найсолодшою мукою. Придивіться пильно: густіють сутінки, і можна легко уявити собі катів на березі, які метушаться при світлі розжареного вугілля, дівчину в танці і юнака, нездатного опиратися красі.

— Дивна історія, — промовив археолог. — Але у вашій оповіді прозвучала, безумовно, недавно створена версія. Має бути давніша й примітивніша. Неодмінно подікавлюся.

— Ви помиляєтеся, — сказав інженер. — Я переповів вам те, що почув у селі, де прожив цілу зиму, коли ми пробивали тунель для Східного експреса. Я нічого не маю проти ваших, Лукіадісе, грецьких героїв. Охоплені горем, вони ховалися у своїх наметах і голосили над захвалими друзями; вони тягали трупи своїх ворогів довкола обложених міст. Але, погодьтеся, «Іліаді» бракує усмішки Ахілла.

МАТЕРИНСЬКЕ МОЛОКО

Нескінченною бежево-сірою вервечкою тягнувся потік турністів головною вулицею Дубровника; гарні плетені капелюхи та розкішні гаптовані халати, розвішані в дверях крамничок, приваблювали мандрівників, які шукали дешевих подарунків або костюмів для майбутнього маскараду на пароплаві. Стояла жарка спека. Безлісі вершини Герцеговінських гір, відбиваючи сонячне проміння, здавалося, палали над Дубровником. Філіп Майлд зайшов до невеличкого німецького ресторанчика. У задушливій півсутні там дзижчало кілька здоровених мух. З тераси несподівано відкривалося море, зовсім недоречно тут, де його неповторна блакить здавалася тільки ще однією барвистою плямою на загальному тлі строкатої площі Ринку. Сліпучо-білі чайки піднімали купу смердючих рибних покидьків. А з моря — ані подуху втерцю. Сусід Філіпа по каюті інженер Жюль Бутрен щось пив, сидячи за круглим столиком у затінок вогненно-червоної парасолі, схожої на велику помаранчу, що погойдується на хвильях.

— Розкажіть-но мені ще якусь історію, друже, — попросив Філіп, примощуючись поряд із інженером. — У морі мені потрібна склянка віскі та якась оповідка. Щось фантастичне і неймовірне, цілком протилежне отій патріотичній газетній брехні, якою я щойно начитався. Італійці напускаються на слов'ян, слов'яни на греків, німці — на росіян, французи на німців та на англійців... І не виключено, що всі вони мають рацію. Давайте поговоримо про щось інше... Учора в Скадарі вні десь довго ходили... Вам заманулося на власні очі побачити якусь там турбіну?

— Та ні, не зовсім, — відповів інженер. — Глянув лише краєм ока, як споруджується гребля, а решту часу розшукував одну башту. Старі сербки стільки розповідали мені про неї, що я вирішив неодмінно знайти її руїни і поглянути, чи справді там збереглася біла смужка... Та час, війни, нарешті, місцеві селяни, яким був потрібен камінь для розбудови своїх садіб, залишили від тієї башти тільки спогад, що досі живе в переказах... До речі, Філіпе, а вам пощастило в житті на добру матір?

— Дивне запитання, — недбало відповів молодий англієць. — Моя мати — гарна, струнка, ретельно підфарбована жінка, непробивна, як скло у вітрині. Чого від неї вимагати ще? Коли ми йдемо вдвох, мене приймають за її молодшого брата.

— Так, так. Усюди те саме. Подумати лишень, що є дурні, котрі запев-

няють, ніби в наш час бракує поезії, забуваючи про те, що наше століття має вдосталь своїх сюрреалістів, пророків, кінозрок і диктаторів. Повірте мені, Філіпе, чого нам бракує — то це справжніх речей. Непідробних речей. Шовк нині штучний, харчі — синтетична мерзота, що нагадує начинку для мумій, перевелась і справжні жінки, а є тільки стерильні, які не знають ні лиха, ні старості. Тепер тільки в легендах відсталих народів ще живуть оті створіння, щедрі на молоко і сльози. Кожен був би щасливий назватися сном такої жінки. Колись я чув про поета, який не міг покохати жінку, бо в іншому житті зустрів Антігону. Щось подібне трапилось і зі мною. Познайомившись із кількома десятками справжніх матерів і жінок, які вміли палко й вірно кохати, від Андромахи до Грізельди, я сповнився відради до жінок сучасних, якщо можна так назвати цих розмальованих і гнучких ляльок. Я кохав би Ізольду, а в сестри взяв би красуню Альду. Ну, а взірцем матері, як на мене, була одна дівчина з албанської легенди, дружина якогось бідного князька з тутешніх місць...

А було їх три брати, і вони взялися споруджувати сторожову башту, щоб завчасу помічати появу турків. Працювали вони самі, може, через те, що найняти не було кого чи кожну копійку рахували, а може, як добрі господарі довіряли тільки своїм рукам. Отож вони мурували башту, а жінки по черзі приносили їм їжу. А проте, тільки-но брати доводили свою роботу до кінця, прикрасивши як годиться кладку польовими квітами, як тут-таки стіни обвалювались: чи під натиском бурі, чи то гірські відьми руйнували башту, як колись господь зруйнував Вавилонську вежу. Звісно, мурування може обвалитися з багатьох причин — тут і невір-

тість будівельників, і зсуви, і недоброякісний цемент. Проте селяни — серби, албанці, болгарини — знають тільки одне пояснення і тільки один спосіб зарадити лихові: у фундамент споруди слід замурувати чоловіка або жінку, і тоді їхній кістяк аж до дня страшного суду підтримуватиме важку кам'яну плоть.

І ось нарешті одного вечора зібрав старший брат молодших і сказав:

«Браття мої любі, брати по крові, молоку й вірі, якщо ми не збудуємо башту, турки знов заскочать нас зненацька. Знову гвалтуватимуть наших дівчат, палитимуть урожай! Знову розпинатимуть селян на стовпах для опудал, щоб вони принадували галчч. Браття мої любі, ми потрібні один одному і тріллиси не може віддати жодного із своїх листків. Але ж у кожного з нас є дружина, молода, повна сил, звична тримати на плечах важку ношу. Самі нічого не вирішуймо, браття, покладаймося на випадок. Завтра вдосвіта схопимо й замуруємо ту з жінок, котра принесе нам харчі. Я прошу вас, о мої молодші брати, витримайте лише одну ніч — мовчіть, не облягайтеся слюзамі і не дуже зітхайте, цілуючи свою жіночку, в якій, зрештою ще лишається два шанси з трьох дожити до заходу сонця».

Старшому братові було неважко промовляти ці слова, бо він потай ненавидів свою молодицю і прагнув її позбутись, щоб узяти в дім рудокошу красуню-гречанку. Середульший брат не заперечував, бо тут-таки вирішив попередити свою дружину, тільки-но повернеться додому, отож запротестував тільки молодший, який звик дотримувати слова. Та зворушений самовідданістю братів, які заради спільної справи відмовлялись від найдорожчого, він врешті-решт піддався на умовляння і пообіцяв мовчати.

Вони повернулися додому о тій вечірній годині, коли останні відблиски дня ще мерехтять над полями. Середульший брат увійшов до хати у препоганому настрої і грубо кривнув своїй дружині, щоб допомогла йому роззутися. Коли ж вона схилилася перед ним, він сердито вигукнув:

«Цілісінький тиждень я не скіядаю сорочки, поглянь, на що вона схожа! Навіть у неділю не матиму, в що перевдягнутися. Ледача бабо, щоб завтра вдосвіта ти взяла всю брудну білизну і на цілий день, аж до вечора, іди прати на озеро. І звідти — ні на крок. Бо погано тобі буде».

Старший брат повернувся додому, твердо вирішивши нічого не казати своїй молодиці; її палкі поцілунок йому добре-таки обридли, і він уже не помічав її побляклої вроди. Та була в нього одна вада: він розмовляв уві сні. Тліста матрона не могла заснути тієї ночі, розмірковуючи, чим прогнівила свого повелителя. І раптом почула, як чоловік бурмоче уві сні:

«Зачекай-но, серденько, ось я стану вдівцем... Надійний мур відгородить мене від клятої баби...»

А молодший брат повернувся додому, блідий і принишклый, як людина, що зустріла саму Смерть... Він поцілував свою дитинку, що спала в колісці з лози, приголубив юну дружину і цілу ніч проплакав, лежачи поряд з нею. Але молода жінка не розпитувала, чого він так журиться, вона надто любила свого чоловіка і не хотіла надокучати йому.

Другого дня, взявши кирки й лопати, брати пішли до башти. Жінка середульшого брата наготувала кошину з брудною білизною і пішла з поклоном до дружини старшого брата:

«Виручи мене, люба сестро, — сказала вона. — Сьогодні моя черга нести харчі чоловікам, але мій наказав мені будь-що випрати сьогодні його сорочки».

— Люба моя сестро, — відказала їй дружина старшого брата, — я радо виконала б твоє прохання і віднесла харчі чоловікам, але в мене страшенно розболівся зуб... Хоч криком кричи... — І, не довго думаючи, гукнула дружину молодшого брата. — Люба дружинонько молодшого брата, — сказала вона, — чи не віднесла б ти харчі нашим чоловікам? Шлях неблизький, а ноги наші натомлені, ти молодша й моторніша. Ми зберемо, що в нас є найсмачнішого, — хай чоловіки зустрінуть тебе з радістю.

І поклали вони в кошину смажену рибку з медом і корінфським ізюмом, запечений у виноградному листі рис, овечий сир і солонкувате мигдальне печиво. Свою дитину молода жінка доручила піклуванню невісток і пішла, приладнавши на голові важкого кошिका з провізією, не знаючи, що доля її вже вирішена.

Ще здалеку помітивши невиразну жіночу постать, чоловіки кинулись їй назустріч — старших хвилювало, чи вдалася їхня хитрість, а молодший молив бога бути милостивим до нього. Побачивши, що то не його молодичка, старший брат подумки вилаявся, середульший подякував творцю за те, що той врятував його прало, а молодший упав навколішки, обхопив стегна своєї юної дружини і, рйдаючи, попросив у неї прощення. Потім навколішках поповз до своїх братів і став благати їх зглянути-ся. Аж ось він підхопився на ноги і на сонці зблиснула криця ножа. Удар молотком по голові не тільки збив його з ніг, а й відкинув на край дороги. Перелякана молода жінка впустила кошину, який на радість сторожовим псам перекинувся, і харчі повпадали просто на дорогу. Коли ж жінка усе зрозуміла, вона здійняла руки вгору і звернулася до братів:

«Браті мої по шлюбу і церковному обряду, адже я завжди і в усьому слухалася вас, не занашавайте моего життя, згляньтесь! Мій батько радо пришло вам зі свого гірського князівства бодай тисячу наймищок, і ви принесете їх у жертву. Не вбивайте мене, я так люблю життя. Не роз'єднуйте мене й моего коханого муром».

І тут вона раптом замовкла, бо помітила, що чоловік її лежить нерухомо край дороги і очі його неживі, а волосся вимазане мозком і кров'ю. Тоді вона по-

кірливо, мовчки, без сліз, дозволила братам відвести себе до заглибини у круглій стіні башти: смерть здалася їй бажаною, до чого ж тут сльози. Та коли поклали першу цеглину біля її ніг, узятих у червоні сандалі, вона згадала про своє дитинча, яке любило, граючись, гризти її черевчик, мов пустотливе щеня. Гарячі сльози зросили її обличчя, змішуючись із вапном, що ним майстри скріплювали мурування.

«Ніженьки мої, ніженьки, — сумно промовила вона, — не носити вам мене більше на вершині зеленого пагорба, куди я ходила, щоб скоріше побачила мене очі мого коханого; не бродити вам у прохолодній воді, тільки ангели обмиють вас у день воскресіння».

Кладка з цегли й каміння досягла вже її колін, прикритих гаптованою золотом спідничкою. Випростана у заглибині стіни, вона нагадувала Марію біля олтаря.

«Прощайте милі мої коліна, — промовила молода жінка. — Не гойдати вам більше мою дитину, а мені не сидіти більше в саду під тинистим деревом, яке й годувє, і рятувє від спеки, і ніколи вже пелена моєї спідниці не наповниться золотими плодами».

Ще вище піднялося мурування, і молода жінка звернулася до своїх рук:

«Прощайте і ви, мої любі рученьки, не готувати вам більше їжу, не сукати пряжу, не обіймати мого коханого... Прощайте, стегна мої, і ти, моє лоно, не знати тобі більше ні кохання, ні материнства. Діти, що їх я могла б народити, брати, яких не встигла дати єдиному своєму снючкові, лишаться зі мною в цій в'язниці, що стане моєю могилкою, де стоять мені без сну і спочинку до самого судного дня».

Вже досягло мурування її грудей. Здрігнулася молода жінка і звернула до братів благальний погляд і розпачливо простягла до них руки.

«Брати мої, — сказала вона, — не ради мене, а ради вашого небіжчика-брата подбайте про нашу дитинку, не дайте їй померти від голоду. Не замуруйте груди мої, хай приносять мені сюди снючка вдосвіта, опівдні й надвечір. Поки жеврітиме в мені бодай іскра життя, мої груди не спорожніють. А коли не стане в мене молока, хай вип'є сні мою душу. Поступіться, недобрі брати, і тоді ні я, ні чоловік мій не дорікнемо вам і словом, коли зустрінемося на тому світі».

Зляканий брат виконали її останню волю і лишили проміжок у дві цеглини проти її грудей. А вона прошепотіла: «Брати мої любі, нехай цегла сховає мій рот, адже цілунок мерців лякає живих, але залиште мені шпарку біля очей, щоб я могла бачити, чи на корньє снючкови моє молоко».

Так вони і вчинили, лишивши вузьку шпаринку на рівні її очей. Коли посутєніло і настав час годувати дитину, курною дорогою, обабіч якої росли низенькі общипані козами кущики, їй принесли сина, і мучениця вітала його радісними вигуками, благословляючи добрих своїх братів. З повних і теплих грудей її

заструменіло молоко, і коли немовлі, погамувавши голод, заснуло біля її сєрця, вона заспівала, проте голос її лєдь проникав крізь товщу мурування. Коли дитя відпустило сосок, мати наказала віднести його додому, але цілу ніч линула аж до зір тїха коліскова, і ця ніжна пісня навіть на відстані заколисувала дитину. Другого дня мати вже не співала і тільки спромоглася запитати, як снюнок спав. Ще через день уже й голосу її не чули, але тіло ще жило і груди лєдь помітно здіймалися. За кілька днів припинилось і дихання, але з нерухомих грудей, як і раніше, струмувало молоко, і дитинка, певно, ще чула биття материнного сєрця. Однак помалу ще сєрце, так чудово настроєне на лад життя, билося все рідше й рідше. Темні очі її згасли, мов зїрки в пересохлому озері, і крізь шпарини в стіні можна було бачити тільки звернуті до неба мертві зїниці. А потім від очей лишилися дві западини, з глибини яких дивилася смерть, і тільки юні груди ще жили: цілих два роки вдосвіта, опівдні й надвечір било чудодійне джерело, аж поки дитя само не відлучилося від нього.

Аж тоді вичерпалися запаси молока і зотїли груди, а на цегляному карнизі лишилися від них жемьєка білого попелу. І протягом не одного столїття розчулені матері приходили сюди, щоб доторкнути до лєдь помітної борозенки на стіні — слїду того чудодійного струмочка. А потім башта обвалилася, і важке мурування не тїснуло більше на кістяк молодої жінки. Нарешті розвіялися за вітром і рештки кістяка. І тільки старий француз, очманілий від лютої спеки, розповідає своєму випадковому співрозмовнику цю легенду, яка може схвильовати поета не менше, ніж історія Андромахи.

Цїєї нїчї до столу, де сиділи співрозмовники, підїшла неймовірно брудна циганка. На руках вона тримала дитину, чїї очі були прикриті подертою пов'язкою. Вона низько зігнулася в покірливому поклоні, майнувши своїми жовтими спідницями. Інженер грубо відштовхнув її, не слухаючи благань, які тут-таки перейшли в прокльони. Англієць гукнув циганку і дав їй динар.

— Що це з вами, старий мрійнику? — спитав він француза. — Груди її стєгна цїєї циганки анїтрохи не гірші, ніж у вашої албанської героїні. До того ж дитина в неї слїпа.

— Я знаю цю жінку, — відповів Жюль Бутрен. — Мені розповідав про неї один лікар з Дубровника. Ось уже кілька місяців вона чимось змачує повік нещасної дитини, щоб викликати запалення, а отже, й жалість перехожих. Мале поки ще бачить, але вона своє зробить, і воно осліпне. Тоді ця жінка матиме надійний шматок хліба на все життя, адже догляд за калікою — фак прибутковий. Матері бувають різні.

З французької переклала Файна ГОРБАЧ

Заставки Наталі Козакової.

Уривок із книги-інтер'ю «Маргеріт Юрсенар: Від критичних очей» див. на с. 137.